BİBLİYOGRAFYA :

Hasan Basri Erk, *Meşhur Türk Hukukçuları* [baskı yeri ve yılı yok], s. 513-514; A. Fuat Başgil, *Din ve Laiklik* (İstanbul 1954), İstanbul 1985, s. 16, 178, 204 vd.; Mehmet Gökalp, *Ord.Prof.Dr. Ali Fuad Başgil*, İstanbul 1963; *el-Mevsûʿatü'l-ḥarekiyye* (nşr. Müessesetü'l-Buhûs ve'l-meşârii'l-İslâmiyye), Amman 1403/1983, I, 187-188; M. Niyazi Özdemir, "Ali Fuad Başgil", *Zaman*, İstanbul 16 Mayıs 1989, s. 3; Ezel Erverdi, "Başgil, Ali Fuat", *TDEA*, I, 343.

A. Selçuk Özçelik

BAŞHALİFE

Osmanlılar'da halife unvanı taşıyan kâtiplerin ve çeşitli dairelerin reislerine verilen ad.

Tekâlif Kavâidi'nde **serhalife** olarak yer alan bu makam, "hulefâ-yi aklâmın başı, birincisi, kıdemlisi, başkalfa" ve "kalfabey" olarak tarif edilmiştir (I, 210-211). Ayrıca kaynaklarda **halîfe-i evvel** olarak da geçmektedir.

Sipah, silâhtar, cebeci, yeniçeri gibi ocakların kalemlerinin reisleri bu adla anılırken daha sonra Asâkir-i Mansûre'nin Topçular Ocağı'nda da bu isimde bir memuriyet teşkil edilmiştir. Nitekim bu ocağa ait olmak üzere halîfe-i evvel-i dökücüyân ve halîfe-i evvel-i arabacıyân adlarını taşıyan memuriyetler bulunmaktaydı. Yine tersanede maaşların sağlanması ve verilmesi gibi işleri yürüten kalyoncular başhalifesi yer almaktaydı. Ayrıca Rûznâmçe-i Evvel, Başmuhasebe ve Darphâne-i Âmire gibi maliye dairesine ait kalemlerin kâtiplerinin en kıdemlisine de bu ad verilmiştir.

Maliye dairesine ait kalemlerin başhalifelerinin tayini, **hâcegân***ın teklifiyle en kıdemli halifenin bu vazifeye getirilmesi şeklindeydi. Yeniçeri, sipah, cebeci, silâhtar ve ağa kapısı kalemleri başhalifelerinin tayin ve azilleri ise diğerlerinden farklı olarak ağalarının yetkisindeydi. Başhalifeler büyük bir kusurları olmadıkça azledilmezlerdi; ancak ağaların tayin ve azletme yetkisinde bulunan başhalifeler çok defa bazı kimselerin iftirasıyla bir iki yıl içinde azledilir olmuşlardır. Bu durum karşısında verdikleri bir arzuhalle bu durumun düzeltilmesini isteyerek kendilerinin de diğer kalem başhalifeleri nizamına tâbi olmalarını ve **ruûs*** verilmesini sağladılar.

Başhalifelerden askerî bir ocağa bağlı bulunanlar o ocağın orta kumandanlığına (çorbacı) getirilebilmekteydiler. Meselâ 1755'te Dergâh-ı Âlî Topçu Ocağı çorbacılarından sekizinci cemaatin çorbacısının vefatı üzerine beşinci cemaatin başhalifesi İbrâhim Ali bu makama tayin edilmiştir. III. Selim zamanında Tersâne-i Âmire Hendesehânesi'nin kurulması üzerine de (1797) buraya halîfe-i evvel olarak Ahmed Hoca Kaptan getirilmiştir.

Başhalifeler 1837'den itibaren **mümeyyiz** veya **başkâtip** sıfatını almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Teşrîfât-ı Kadîme, s. 20, 25, 105, 110; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328, I, 210-211; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 483; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, s. 529, 537-543, 545; a.mlf., *Kapukulu Ocakları*, II, 10, 64, 89, 101-102, 106, 175.

Yusuf Halaçoğlu

BAŞHASEKİ

(bk. HASEKİ).

BAŞI BOZUK

Osmanlı Devleti'nde savaş sırasında asıl orduya katılan gönüllü askerler için kullanılan bir tabir.

Yaya ve atlı olarak ayrı silâh ve teçhizatları olan ve ayrı kumandanların idaresi altında bulunan başı bozuk askerleri Osmanlı ordusunu oluşturan kuvvetlerdendir. Nitekim Kavalalı Mehmed Ali Paşa da başlangıçta, Mısır'ı işgal eden Napolyon Bonapart'ı oradan çıkartmak için sevkedilen başı bozuk askerlerinin kumandanı idi. Sultan Abdülmecid devrinde 1843'te Osmanlı ordusu yeniden düzenlenirken düzenli kuvvetleri oluşturan muvazzaf, yedek (redif) ve yardımcı kuvvetlerden başka başı bozuklar da teşkilâta alınmıştı. Daha ziyade Dobrucalılar, Kazaklar, Tatarlar, Çerkezler ve Doğu Anadolu'daki Türkmenler'den oluşan ve sayıları 60.000 civarında olan bu askerler savaş halinde orduya katılacaklardı. Fakat kendilerinden beklenen hizmet görülmediğinden 1854-1856 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Fransız generali Joussouf ile İngiliz generali Biston tarafından düzenli birlikler haline getirilmelerine çalışılmışsa da bu mümkün olmamıştır. Midhat Paşa sadrazamlığı zamanında bu birlikleri kaldırmak istemiş fakat bunu başaramamıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da kullanılan başı bozuk neferleri, intizamsızlıkları iyice artmış olduğundan, daha sonraki tarihlerde gönüllü olarak savaşa katılacakların düzenli askerler tarzında olmaları istenmiş, böylece bu kuvvetlerin kullanılmasından hemen hemen vazgeçilmiştir.

Başı bozuk tabiri ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında taşradan İstanbul'a gelip işsiz güçsüz siviller için de kullanılmıştır. Günümüzde Orta Anadolu'da dul kadın veya erkekler için, Trakya'da ise serseri ve külhanbeyler için kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mir'ât-ı Hakîkat (Miroğlu), III, 591, 653; Ahmed Midhat, *Üss-i İnkılâb*, İstanbul 1295, II, 288-289; Pakalın, I, 164-165; Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, 164-165; VIII, 6; *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara 1965, II, 558; S. Shaw – E. K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (trc. Mehmet Harmancı), İstanbul 1983, II, 120, 204; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Başıbozuk", *İA*, II, 328; *TA*, V, 383; H. Bowen, "Bashi-Bozuk", *EI²* (İng.), I, 1077; a.mlf., "Başıbozuk", *UDMİ*, III, 938.

Abdülkadir Özcan

BAŞKIRT

Orta Asya Türk kavimlerinden.

Ural dağlarının kuzey ve doğu kısımları ile İdil (Volga) havzasının kuzey kesimini teşkil eden bozkırlarda yaşarlar. Yaşadıkları bölgeye Başkırdistan denir. Buranın başşehri Ufa'dır.

Başkırt (Başkurt) Türkleri'ne mensup olan A. Zeki Velidi Togan'a göre Başkırt kelimesi Beş Ogur'dan gelmektedir. Başkırtlar'ın aslı Türkistan'ı terkederek kuzeye yönelen ve sonra batıya geçen Kıpçak Türkleri'ne dayanmaktadır. Hatta bir kaynağa göre bunlardan bir grup Macaristan'a kadar gitmiştir.

X. yüzyıldan itibaren Başkırtlar'ın faaliyetleri hakkında daha geniş bilgiye rastlanmaktadır. Oğuzlar'ın X. yüzyılda batıya doğru harekete geçmelerinden sonra bölgenin nüfusça tenhalaşmasından istifade eden Başkırtlar Hîve'ye (Hârizm) kadar indiler. Fakat aralarında sık sık meydana gelen kavgalar yüzünden Karakalpak hanlarının idaresini kabul etmek zorunda kaldılar. Devrin kaynaklarında Başkırtlar'ın XI. yüzyıla kadar şaman oldukları, fakat Moğol hâkimiyetinden önce İslâmiyet'i kabul ettikleri belirtilmektedir. Cengiz ve oğulları zamanında ise Moğol ordularının süvari kuvvetlerini teşkil etmişlerdir. Daha sonra